

Әлтаева Нұрсұлу Сауранбекқызының

«6D020600 - Дінтану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD)
дәрежесін алуға ұсынылған

«Мормондар қауымдастығы: дінтанулық талдау» атты диссертациялық жұмысына

АҢДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы.

Қазақстанның тәуелсіздік алып егеменді мемлекет болып қалыптаса бастауымен саясат, экономика, әлеуметтік және рухани салада түбегейлі өзгерістер орын алды. Жетпіс жылдан аса үстемдік етіп келген коммунистік идеологиядан бас тарту елімізде дүниетанымдық плюрализмнің кең қанат жаюына ықпал етті. Ал бұл өз кезегінде руханият пен мәдениетке, қоғамдағы діни ахуалға өз әсерін тигізіп, мемлекеттің дін саласындағы ұстанымдарының өзгеруіне алып келді. Қоғамдық санада діни ренессанс үдерістері қарқынды дамыды, бұл дәстүрлі діндердің, соның ішінде, ислам мен православиенің қайта жаңғыруына қолайлы жағдай қалыптастырды. Осы жылдары елімізде дәстүрлі конфессиялардың қайта жандануымен қатар, бұрын бейтаныс болып келген діни ағымдар да бой көрсете бастады. Ал 1992 жылы 15 қаңтарда қабылданған «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» заңы қандай да болмасын діндердің барлығы теңқұқылы, бірдей мүмкіндікке ие дей отырып, дәстүрлі емес діни ағымдардың елімізге келіп, өз жұмыстарын ашық жүргізуіне мүмкіндік берді. Солардың бірі Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуі болды. Бұл диссертация Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің генезисін, қалыптасуы мен дамуын зерттеуге, діни ілімнің ерекшеліктерін ғылыми тұрғыдан талдауға, шіркеудің әлеуметтік құрылымына, осы деноменацияның Қазақстанда таралуының факторлары мен себептерін анықтауға, сондай-ақ Республика азаматтарының осы діни ағымға өту себептерін түсіндіруге арналған.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі.

Тәуелсіздік жылдарында Қазақстанның конфессионалдық кеңістігі өзгеріп жаңа діни ағымдармен толығып күрделене түсті. Егемендік қарсаңында елімізде 700-дей діни бірлестік болған болса, қазіргі таңда олардың қатары 3000-нан асады. Еліміздегі жаңа діни бірлестіктердің қарқынды өсуі мен белсенді қызметі, қоғамның конфессионалдық кеңістігінің саралануы мемлекеттік органдардың, сондай-ақ дәстүрлі діни бірлестіктердің қызметіне қатысты алаңдаушылық тудырды.

Азаматтардың басым көпшілігі жаңа діни ұйымдардың миссионерлік қызметіне, соның ішінде Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуі ізбасарларының қызметіне үреймен қарады. Қарапайым азаматтар арасында ғана емес, сонымен қатар дінтанушы мамандар арасында да ЖДА-ның осындай белсенді таралуы қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігіне және ұлттық

бірегейлікке қауіп төндіруі мүмкін деген пікірлер болды. Алайда, сонымен бірге, жаңа діни ағымдардың қызметін ғылыми тұрғыдан негізделген зерттеулер болған жоқ. Бұл диссертациялық жұмыс Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің пайда болу тарихы мен таралуын жүйелі, жан-жақты зерттеуге бағытталған алғашқы әрекеттердің бірі. Мормон қауымдастығының ізбасарларының саны біздің елімізде ғана емес, бүкіл әлемде өсіп келе жатқанына қарамастан, бұл ұйымның қызметі қазақстандық ғалымдардың арнайы дінтанулық зерттеу пәніне айналмады. Өкінішке орай, осы уақытқа дейін бұл шіркеудің тарихы, ілімі, культі және культтен тыс қызметі туралы басылымдардың саны мардымсыз. Мормон қауымдастығының ілімі мен культінің ерекшеліктері ғана емес, сонымен қатар осы деноменацияның жетістікке жету тарихы, бастапқыдағы кішкентай діни қауымдастықтың АҚШ-та ғана емес, бүкіл әлемдегі ең ықпалды және танымал діни ұйымға айналғаны туралы мәселе ерекше қызығушылық тудырады. Мормондар енді діни субмәдениет деп саналмайды, керісінше, олар табысты бизнесмендер, жақсы көршілер, салауатты өмір салтын ұстанатын, салт-дәстүрлерді сақтайтын күшті отбасылар ретінде қабылданады. Бұл таңқаларлық жайт емес, өйткені осы шіркеу қатарынан АҚШ-та бірқатар беделді саясаткерлер мен басшылар, бизнесмендер шықты.

Бүгінгі күні толеранттылық пен діни плюрализм идеялары, тұлғаның негізгі құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу сияқты дамыған демократиялық батыс елдерінің сипаттамалық ерекшеліктері қазақстандықтардың көпшілігіне жақын бола бастады. Діни қауымдастықтардың ерекшеліктерін зерттеуге қоғамның қызығушылығы артып келеді, ілімі мен культтың ерекшеліктері туралы білу азаматтардың санасында басқа діни дәстүрлерге, әдет-ғұрыптар мен рәсімдерге құрметпен және төзімділікпен қарауды қалыптастыруда. Екінші жағынан, адамның өзіндік діни сенімі мен дәстүрін түсінуі де бар. Салыстыру арқылы қазақ халқы өзінің тарихи тамыры мен рухани тәжірибесі бар ерекше бір тұтастық ретінде сезінеді және қабылдайды. Мұның бәрі қазіргі кездегі Қазақстанда тіркелген түрлі діни дәстүрлерді, соның ішінде Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің ілімі мен ғибадат ерекшеліктерін, қоғамдық ұйымының эволюциясын терең ғылыми талдауды және теориялық зерттеуді қажет етеді.

Зерттелу деңгейі

Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуі қалыптасып тарала бастағаннан ақ америкалық рухани және зайырлы мәдениеттің жарқын құбылысы ретінде АҚШ-тың зерттеушілері, жазушылары мен дінтанушыларының назарын өзіне аударта бастады. Дж. Г. Бидль «Тұзды көл» аймағына көш аударған мормондардың қылмыстары туралы жазады, М. Твен өз еңбегінде мормондардың ілімі мен тұрмысын күлкіге айналдырады, Ч. Диккенс мормондардың ұйымшылдығы мен рухани күштерімен басқа иммигранттарға ұқсамайтындығын аса құрметпен жазады, Г. Стэнсбери Солт-Лейк Ситидегі мормондар қауымының өмірі туралы саяхатшы көзқарасымен жазады, бұл қызығушылық шіркеу пайда болғаннан бері екі ғасыр бойы басылмай келеді және ағылшын тілінде мормондар туралы апологеттердің де

сыншы көзқараспен жазылған көп мақалалар мен зерттеулер табуға болады. (Tanners J&S, Mauss A.L., Bradford M.J., Dyal D.H., Howsepian A.A., Harrison G.T., Key T., Norwood L.A., Porter L.C., Ostlings R&J, McKeever B., Marguardt M.H. және т.б.)

Сонымен қатар шіркеудің өзі де құрылғаннан бастап өзін-өзі зерттеуде, шіркеу тарихына байланысты кітаптар жазып, басып шығаруда алдына жан салмады. Атап айтар болсақ «История недавних гонений мормонов в штате Миссури» (1840ж.), Киддер Д. «Мормонизм и мормоны исторический взгляд на рост и развитие секты Святых последних дней» (1842 ж.), «История Общества молодых женщин» (1910 ж.), «История Церкви» (1989 ж.), «История священства» (1849 ж.), храмдары туралы Тэлмедж Дж «Дом Бога», қағидалары бойынша «Инструкция для всех с Символами Веры и доктриной Церкви Святых последних дней» (1837 ж.), Роберте Б. «Анализ Книги Мормона», «Трактат о Евангелие» (1842 ж.), отбасылық қатынастарға байланысты шіркеу Президенттерінің ілімдері Туллидж Э. «Женщина в мормонизме» (1877 ж.), Телмэдж Дж. «Брачные инструкции», Андерсон Дж. М. «История полигамии фикция и факт» (1979ж.), мормондық пен масондық туралы Ивинс Э. В. «Отношения мормонизма и масонства» (1934ж.), МакГэвин Сэвил «Мормонизм и масонство» (1949 ж.), 1992 жылы шіркеу бірінші рет «Мормондық энциклопедиясын» басып шығарды.

Ресейде мормондар шіркеуі 1991 жылы тіркелген, соған байланысты оны зерттеу бертін келе басталды. 1990 жылдың басында мормондар туралы түрлі газет журналдарда шіркеудің тарихы, ілімі, тәжірибесі туралы, ресейлік мормондармен әңгімелер сияқты ақпарат беруге арналған бірен-саран мақалалар жарық көре бастады. (Устименко Ю. «В гостях у мормонов», Михайлусенко И. «Церковь мормонов», Дремова Г. «Тайна золотых листов», Соколов В. «Апостолы процветания», Сеницына Л. «Когда святые маршируют», Федоров В. «Мормоны в России»)

Ресейлік зерттеушілерден С.Г. Антоненконың «Мормоны в России, путь длиною в столетие» (1994 ж.), О.Ю. Кривошеенконың «Церковь Иисуса Христа Святых последних дней как конфессиональный феномен» (2009 ж.) жұмыстарын атап айтуға болады. Мұндай еңбектердің қатарына шетелдік зерттеушілер М. Кованның «В ответ на заявления мормонов», У. Мартиннің «Царство культов», Д. Макдауэлл және Д. Стюарттың «Обманщики», сонымен қатар Э. Кайзердің «Как противостоят мормонам» және т.б. жатқызуға болады. Бірақ, бұл еңбектерде авторлар мормондардың маңызды ілімдеріне талдау жасамайды. Дж. Бидльдің 1892 ж. жазылған «Жизнь мормонов в Юта или таинства и преступления мормонизма» (орыс тіліне аударылған) еңбегі мормондардың өмірі туралы жақсы жазылған еңбек болып табылады. Сонымен қатар ресейлік православтық авторлардың еңбектері де зерттеу тақырыбы үшін маңызды. Осы тұрғыдан А.Л. Дворкиннің «Пророки и боги мормонов», О. Казаковтың «Плач о мормонах», Ю.А. Кондратьевтің «История и вероучение секты мормонов» атты зерттеулеріне тоқталдық.

Сонымен қатар, Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің бұрынғы мүшелерінің ғаламторда осы ұйымның әдет-ғұрыптары,

миссионерлік жұмысы, ілімі мен шіркеу өмірінің ережелерін сынай отырып жазған бірнеше жарияланымдар мен диссертациялық жұмыстар бар, олар Ю. Диденко, Ю. Кондратьев, А. Тарасюк, М. Креонскийлардың тарапынан жазылған.

Зерттеу барысында орыс және шетел тілдеріндегі ғылыми басылымдар, бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған шіркеу қызметіне қатысты материалдар, мормон қауымдастығының негізін қалаушылардан басталған қасиетті мәтіндер, сондай-ақ шіркеу ізбасарларының басылымдары талданды. Негізгі дереккөздер ретінде мормондар арасындағы Киелі кітаппен қатар қасиетті саналатын «Мормон кітабы. Иса Мәсіх туралы тағы бір куәлік», «Ілімдер мен Өсиеттер», «Асыл Маржан», «Шіркеу Президенттерінің Ілімдері» пайдаланылды. Осы алғашқы дереккөздерге терең ғылыми талдау жасау Иса Мәсіхтің соңғы замандағы әулиелері шіркеуі ілімінің ерекшелігі мен культінің қалыптасуын түсінуге мүмкіндік береді.

Өкінішке орай, қазақ тілінде бұл тақырып бойынша ақпарат пен ғылыми зерттеулер өте аз, қолда бар материалдар сипаттамалық бағытта. Қазақстанға келгендеріне жиырма жылдан аса уақыт өтсе де, бұл ұйым қазақ дінтанушылары тарапынан тереңдетіп зерттелмеген. Оның себебі ұйымның еліміздегі сенушілерінің кішігірім көлемінде және миссионерлік қызметтің ерекшелігінде болуы мүмкін. Бірақ соған қарамастан оны ұстанушылар санының өсуі байқалады, мүмкін болашақта Қазақстан осы конфессияның Орталық Азияға таралуы мен енуінің орталықтарының бірі ретінде қарастырылуы мүмкін. Мұның бәрі осы тақырыпқа деген қызығушылықты оятады.

Зерттеу бағытына бағдар ретінде біз отандық авторлар Н.Ж. Бәйтенова, Қ.А. Затов, Ш. Рысбекова, Қ.М. Борбасова, Б.Б. Бейсенов, А.Д. Құрманалиева, Б.Б. Мейрбаевтардың «Қазақстандағы діндер», «Қазіргі Қазақстандағы жаңа діни ағымдар», «Қазіргі дәстүрден тыс діни ағымдар мен культтер» сияқты ұжымдық еңбектеріне сүйендік. Дінтану бойынша бұл оқулықтар мен оқу құралдары осы шіркеудің қызметі мен тарихы туралы қысқаша ақпарат береді. еңбектерінен бұл ұйымның қызметі мен тарихы туралы қысқаша мәліметтер алуға болады. Сондай ақ, бұл ұйымның тарихы, ілімі және ғибадатымен таныстыратын ақпараттар энциклопедиялар мен анықтамалық брошюраларда, атап айтатын болсақ, Дін Істері Комитеті, Діндер мен мәдениеттің халықаралық орталығымен жазылған қысқаша «Религиозные объединения в Казахстане: Справочник» анықтамалығында және «Религии в Казахстане: Хрестоматия в 2-х частях» хрестоматиясында келтірілген.

Шіркеу тарихы мен қызметіне байланысты кейбір мәселелер М.С. Халық «Мормоны в Казахстане: история и вероучение», Ишимбетов Р. «Сіз мормондар сектасын білесіз бе?» мақалаларында қарастырылған.

Зерттеуде ағылшын, орыс және қазақ тілінде интернет ресурстарындағы материалдар кеңінен қолданыс тапты. Елімізде бұл тақырыпта жазылған жұмыстар жоқ болғандықтан шіркеу ілімі мен статистикасы жөніндегі негізгі мәліметтер шіркеудің ресми сайтынан алынды. Қазақстандық авторлардың интернеттегі мақалалары сыни тұрғыдан талданды, атап айтқанда: Атақты

блогер Сырым Абдрахмановтың 2014 жылдың 23 сәуірінде шыққан «Казахи уходят в мормоны» мақаласы; Айдос Абдулла, АҚШ, Феникс қ. 2014 ж. «Миссионер, который принял ислам в Казахстане» мақаласы; мормон Марианна Гурианың 2011 ж. Азаттық радиосына берген сұхбаты; «Мормонка миссионерка из Казахстана» 2014ж.; «Американские мормоны в Казахстане» ж. шыққан мақала; Кулмуратова Г.: «Учение и Вера членов Церкви Иисуса Христа Святых Последних Дней: религиозно-аналитический анализ» және т.б.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздері.

Диссертациялық жұмыста жалпы ғылыми әдістермен қатар арнайы – салалық зерттеу әдістері: синхронды-диахронды, феноменологиялық және жүйелі-құрылымдық талдау, кросс және контенттік талдау тарихи-логикалық әдістері пайдаланылды. Әлеуметтанулық әдістер (іштен бақылау, сұхбат) сенушілердің контингенті, жынысы, жасы және әлеуметтік-этникалық құрамы туралы сенімді ақпарат алуға мүмкіндік берді.

Зерттеудің эмпирикалық негізін Алматыдағы мормондар қауымдастығында жүргізілген тікелей бақылаулар құрайды. Бақылау нәтижелері қазақстандық мормонның әлеуметтік-психологиялық портретін жасауға көмектесті.

Диссертациялық зерттеу классикалық дінтанудың объективтілік пен зерттеу бейтараптығы сияқты әдіснамалық қағидаларына негізделген.

Зерттеу жұмысының мақсаты. Мормон шіркеуінің ілімдік және культтік ерекшеліктерін дінтанулық талдау, оның қазіргі әлемдегі және Қазақстандағы қызметінің негізгі бағыттарын талдау.

Қойылған мақсатқа жету үшін төмендегі міндеттер қойылды.

- мормондар шіркеуінің пайда болуы мен қалыптасуының және таралуының діни ілімдік, тарихи-әлеуметтік, рухани-мәдени алғышарттарын анықтау;
- мормондар қауымдастығының киелі кітаптары мен қасиетті мәтіндерін талдау негізінде діни сенім жүйесіндегі архаикалық, көне інжілдік және ертехристиандық элементтердің синкретті сипатын ашу;
- мормондар қауымдастығының діни ілімі мен құлшылық рәсімдеріне дінтанулық талдау жасау және оның өзіндік сипаты мен ерекшеліктерін айқындау;
- мормондар шіркеуінің америкалық қоғамдық сана мен идеологиялық ұстындарының қалыптасуындағы орны мен рөлін анықтау және оның шіркеу эволюциясындағы маңызын ашу;
- қазіргі әлемдегі және Қазақстандағы мормондық шіркеулердің құрылымы мен таралуын талдау, қызмет бағыттарына дінтанулық зерттеу жасау және даму векторларын саралау;
- мормон шіркеуінің үгіт-насихат, уағыз жүргізу және миссионерлік әдіс-тәсілдерін анықтау және олардың нәтижелігін сипаттау;
- мормон шіркеуінің Қазақстан Республикасындағы діни рухани үдерістерге ықпалын, конфессионалдық кеңістік пен қарым-қатынастағы орнын анықтау;

- Шіркеу қызметіне қызығушылық тудыратын және тартымдылығына ықпал ететін әлеуметтік-психологиялық себептерді айқындау және конверсиялық факторларды талдау. Шіркеудің тартымдылығын арттыру үшін қауымдастықтың ізбасарлары мен көшбасшылары қолданатын әдістер мен механизмдерді зерттеу;

- Қазақстан Республикасы Алматы қаласы приходында әлеуметтік бақылау әдісі бойынша зерттеу жүргізу нәтижесінде шіркеу қауымының әлеуметтік, этникалық және жыныстық, жас мөлшерлік құрамын анықтау және осы топтармен жұмыс жасау тәсілдерін саралау.

Зерттеу жұмысының нысаны Мормондар шіркеуінің тарихи эволюциясы, ілімдік және культтік ерекшеліктері, әлеуметтік құрылымы мен негізгі қызмет бағыттары.

Зерттеу жұмысының пәні. ҚР Мормондар шіркеуінің таралуы тенденциялары, миссионерлік әрекетінің әдіс-тәсілдері.

Зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы. Диссертацияның ғылыми жаңалығы отандық дінтану ғылымында Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуі діни ілімі мен құлшылық-ғибадаты, әлеуметтік институттарының өзара байланысындағы тұтас феномен ретінде кешенді зерттеуге бағытталғандығымен айқындалады. Диссертациялық жұмыста алға қойған мақсаттар мен міндеттерді орындау барысында туындаған келесі ғылыми жаңалықтарға қол жеткізілді:

- Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің тарихи қалыптасуы мен дамуының американизм, яғни АҚШ-тың қазіргі әлемнің тек саяси-экономикалық қана емес мәдени-рухани орталығы ретінде қалыптасуы идеясымен байланысты екені айқындалды;

- Осы шіркеудің негізін қалаушы Дж. Смиттің тұлғалық портретін саралау XIX ғасырдың ортасы мен XX ғасырдың басындағы американдық әлеуметтік ортадағы діни ізденіс пен жаңғыру үдерістерінің бағытын айқындайды. Бұл бағытқа дәстүрлі шіркеуден тыс діндарлық, индивидуальды діни ізденіс және синкреттілік тән;

- Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің ілімін талдау барысында оның діни доктринасында қайта өңделген христиандық идеялармен қатар оккульттік, магиялық элементтердің және архаикалық пұтшылдық көзқарастардың да орын алғандығы және олардың діни кешендегі өзарабайланысы анықталады;

- Қазіргі уақыттағы әлемдегі және Қазақстандағы мормондар қауымының даму тенденциялары, әлеуметтік коммуникациялары, жаһандық үдерістерге бейімделуінің бағыттары анықталды;

- Құрылымдық-функциональдық талдау негізінде қазіргі мормондық шіркеудің әлеуметтік қызметінің «бастапқы қауымнан жаһандық корпорацияға» трансформациялану үдерісі мен факторлары айқындалды;

- Жаһандық әлемде шіркеудің әлеуметтік престижі, жеке тұлғалық және қауымдық перспективаларының мормондар шіркеуін таңдау мотивациясында жетекші рөл атқаратындығы дәйектеледі;

- эмпирикалық бақылау мен теориялық талдау негізінде мормондар шіркеуінің миссионерлік қызметінің өзіндік ерекшеліктері мен қолданылатын әдістері мен тәсілдері анықталып, сипатталды;

- Қазақстандағы мормондар қауымының қалыптасуы мен дамуын зерделеу негізінде қауым мүшелерінің әлеуметтік-психологиялық портреті жасалып, аксиологиялық-дүниетанымдық ұстанымдары анықталды.

- Мормон шіркеуінің қазақстандық ізбасарының әлеуметтік-психологиялық портретін теориялық модельдеу оның құндылық-дүниетанымдық талғамдары мен басымдықтарын анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңызы. Диссертациялық зерттеу нәтижелер дінтану ғылымының теориялық және методологиялық негіздерін дамытуға өз үлесін қосады. Қазіргі заманғы діни ұйымдардың қалыптасуы, дамуы мен таралуы, әлеуметтік ортамен коммуникациясын талдау оларға тән ортақ заңдылықтар мен ерекшеліктерді тұжырымдауға мүмкіндік береді. Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуін зерттеу барысында алынған тұжырымдарды дінтанулық зерттеудің әртүрлі салаларында теориялық материал ретінде пайдалануға болады. Зерттеу деректері мен материалдары жоғарғы оқу орны студенттеріне арнайы курстар оқуда, діни ағымдардың қызметін реттейтін мемлекеттік уәкілетті органдардың қызметінде қолданыла алады. Зерттеу материалдары 5B020600-Дінтану мамандығының студенттеріне оқылатын «Дәстүрден тыс діни ағымдар мен культтер» және «Жаңа христиандық ағымдар мен бағыттар» пәндеріне теориялық негіз бола алады.

Қорғауға ұсынылатын ғылыми тұжырымдар:

1. Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің діни ілімдік негіздері мен ерекшеліктерін талдау оның доктринасының көп қырлылығы мен күрделігін байқатады. Шіркеу доктринасы неопротестанттық бағыттылығына қарамастан архаикалық оккульттік-магиялық элементтерді де қамтиды.

2. Шіркеу негізін қалаушы Дж. Смит өзін ерте христиандық бұрмаланбаған ілімді қалпына келтіруші діни реформатор ретінде танытады, бірақ ол сонымен қатар Көне Әсиеттік дәстүрді жалғастырушы ретінде де репрезентацияланады.

3. Өзінің тарихи қалыптасуы мен дамуының барысында мормондық шіркеу әлеуметтік тұрғыдан деноминация деңгейіне өткенімен, «орныққан секталарға» тән кейбір сипаттарын: негізін салушылар мен пайғамбарларының күнәдан пәк болуы, тірі пайғамбарларға сену, рухани элитарлық, прозелитизм, діни маркетингі сақтап қалады.

4. Бұл шіркеудің АҚШ-та кең таралып, табысқа жетуіне оның негізін салушы Дж. Смит пен онан кейінгі көрнекті өкілі Бригам Янгтың шіркеу доктринасын осы елдің саяси идеологиясымен шебер сабақтастыра алуы зор ықпал етті. АҚШ-ты жаңа Сион деп жариялау, адамзаттың рухани құтқарылының ғаламдық орталығы ретінде қарастыру адам бостандығы мен теңдігін қамтамасыз етуді саяси мақсаттың күре тамырына айналдырған идеологиямен тұспа-тұс келді.

5. Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің өміршеңдігі Бригам Янгтан бастап бүгінгі күнге дейін сауатты басқару жүйесіне байланысты болды. Шіркеудің өсу феноменіндегі басты рөлдердің бірі оның экономикалық саясаты болып табылады. Шіркеудің қоғам өмірін ұйымдастырудағы тәжірибесі оларды жеке және жалпы шіркеу үшін жоғары деңгейдегі әл-ауқатқа қол жеткізуге мүмкіндік беретін ең жақсы жұмыс істейтін нарықтық үлгіге айналдырды; экономикалық өзара көмек және әлеуметтік бағдарлама, мормондарға қиын кезеңдерде ғана емес, АҚШ, Латын Америкасы, Азия, Африка және Тынық мұхиттағы басқа да діни ұйымдармен салыстырғанда тартымды болып көрінуге мүмкіндік береді.

6. Қазіргі уақытта шіркеу өзінің әлеуметтік тартымдылығын дамыту арқылы қоғамдық санаға ықпал етуге және жаңа адептер тартуға талпынады. Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуінің белсенді қайырымдылықпен айналысуы, білім мен тәрбиеге үлкен мән беруі, салауатты өмір салты мен отбасылық құндылықтарды насихаттауы – әлемдегі мормондар ұйымының имиджіне оң әсер ететін факторлар қатарынан.

7. Иса Мәсіхтің соңғы замандағы Әулиелері шіркеуі миссионерлік қызметін орналасқан немесе өз миссияларын бағыттаған елдердің салт-дәстүрі мен мәдениетін ескере отырып жүргізуге талпынады. Осыған орай олардың миссионерлік қызметінің жалпы және ерекше тұстарын ажыратуға болады. Әртүрлі танымдық семинарлар, бейресми кездесулер, әлеуметтік жәрдем мен қолдау көрсету, ағылшын тілі курстарын ұйымдастыру шіркеудің жалпы миссионерлік тәсілдеріне жатса, Наурыз мейрамы, ұлттық музыка өнері аспаптарының конкурстарын ұйымдастыру біздің елімізге тән ерекше амалдар болып табылады.

8. Алматы қаласының приходында жүргізілген әлеуметтік бақылау нәтижелері мормон қауымының мүшелерінің көпұлтты сипатын айқындайды және олардың негізгі қызмет бағыттарының әртүрлі әлеуметтік топ өкілдерімен жұмыс жасауына тән ерекшеліктерінің бар екенін байқатады. Шіркеу динамикасы қауым қатарында баяу болса да өсу тенденциясының бар екенін аңғартады.

9. Еліміздің азаматтары осындай жат діни ағымдардың жетегінде кетпес үшін мемлекетіміз әлеуметтік сала мен жастар ісіне көп көңіл бөліп, әлеуметтік қолдау мен ағартушылық жұмыстарын қолға алу қажет. Жас жеткіншектер мен жас өспірімдерді ғылыми-техникалық, көркем өнер мен гуманитарлық үйірмелерге тарту мүмкіндіктерін қарастыру, ағылшын тілін тегін оқыту курстарын ұйымдастыру маңызды және бұл бағытта мемлекет пен жеке кәсіпкерліктің серіктестігін тиімді үйлестіру мәселені оң шешуге ықпал етеді. Орталық және жергілікті басқару органдары жастардың бос уақытын ұйымдастырумен айналысатын ұйымдарға гранттық қолдау көрсетулері тиіс.

Диссертациялық жұмыстың сыннан өтуі және мақұлдануы:

Диссертацияның негізгі теориялық қағидалары автордың 10 ғылыми мақаласында, соның ішінде 3-і ҚР Жоғарғы Аттестациялық Комиссиясымен бекітілген ғылыми журналдарда, 2-і ғылыми журналдарда, 4-і халықаралық

ғылыми конференция материалдарының жинағында, 1-і Scopus базасына кіретін журналдардың бірінде жарияланған.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы: диссертация кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, глоссарий мен қосымшадан тұрады.